

Om partikeln *då* i kontrollfrågor

Håkan Landqvist

Introduktion

Mitt bidrag knyter an till frågor som också har intresserat Mats Eriksson. Närmare bestämt gäller denna uppsats ordet *då* (i icke-temporal användning) och en av dess funktioner i ett samtalsmaterial. Mats beskrev i en undersökning från 1988 ett antal s.k. talaktsadverbial, däribland *då*, i stockholmskt talspråk (Eriksson 1988). Därutöver uppmuntrade han mig i sin roll som biträdande handledare under slutet av mitt avhandlingsarbete till att uppmärksamma en viss användning av diskurspartikeln *då*¹ i mitt avhandlingsmaterial (samtal till Giftinformationscentralen). Det är emellertid inte den användningen (en användning där talaren distanserar sig från en utsaga) som jag här kommer att redogöra för, utan en annan. Föremålet för mitt intresse i denna uppsats är hur *då* används i vad jag kallar kontrollfrågor, en frågetyp som är rikligt företrädd i mitt material. Ett par exempel visar vad jag menar:

(1) Samtal 19242²

1. U: ja ringer angående min lille poj_k här på femton
2. månader, [han ehm kröp in i ett (.) rum här å (0.4) fick tag i=
3. I: [mm
4. U: =en (0.8) sån här alladinlampa, å stog å sö_g på de här de e
5. ju sån här la:mpol_{ja} i:,
6. I:→ ja ju_{st} de:, å sö_g på den här ve_{ke}n då:ç=
7. U: =ja.
8. I: a.
9. U: för han lukta li- lukta på läpparna när ja kom ehfter
10. honom va,
11. I: mm.

¹ Den typ av ”småord” med en ofta vag referentiell betydelse som icke-temporalt *då* kan sägas representera har beskrivits på olika sätt i den språkvetenskapliga litteraturen, till stor del beroende på forskarnas teoretiska utgångspunkter. Termer som har använts är bl.a.: diskursmarkör, diskurspartikel, pragmatisk partikel, samtalspartikel (se t.ex. Wirdenäs & Norrby 2002:211 för denna uppräknig) men också talaktsadverbial eller talarattitydsadverbial (se Eriksson 1988 med hänvisningar). En utförligare redogörelse för hur den här typen av småord har behandlats av olika forskare ges i Jucker & Ziv 1998. Självt kommer jag, i likhet med t.ex. Wirdenäs & Norrby, att använda beteckningen diskurspartikel.

² Transkriptionerna följer de konventioner som används inom projektet Samtalsspråkets grammatik och som ursprungligen utarbetats av Gail Jefferson. För en utförligare presentation hänvisar jag till projektets webbadress, <http://www.tema.liu.se/tema-k/gris/>.

(2) Samtal 17388³

1. I: =(men) +när åkte du i den+ (.) sist liksom under dagen,=
2. hur lång tid efteråt e de nu; sen du åkte i bil[(en)];
3. U: [ja]
4. åkte väl: sist. (.) de va bara en kort sträck[a fem]=
5. I: [ja: ?]
6. U= kilome:ter fram å tibaka så en mil tota:lt de va väl
7. .hh eh klockan nie. (.) klockan ÅTTa; förresten.
8. I:-> vi åttatiden? =
9. U: =m[m].
10. I:→ [j]a: (0.2) .hh du hade åkt längre sträcka i den tidigare då
11. (0.2)
12. U: mm, ja har väl åkt eh (2.1) >(vart e) de då< fyra mil (0.8)
13. °.hh° vi f:yra femtiden;
14. (0.6)
15. I: mm:.

I ex. (1) är det institutionsrepresentantens yttrande *å sög på den här veken då;* (r. 6) och i ex. (2) är det yttrandet *du hade åkt längre sträcka i den tidigare då* (r. 10) som utgör vad jag kallar kontrollfrågor.

Med termen kontrollfråga betecknar jag ett yttrande som innebär ett uppvisande av den tolkning som talaren gör av något och vars relevanta respons är ett bekräftande eller förnekande av riktigheten i tolkningen. Tolkningen gäller oftast vad som avhandlats i de direkt föregående turerna (se ex. (1) och (2)) och de inferenser som frågeställaren gjort utifrån detta, men kan även gälla något som parterna inte har behandlat i samtalet, men som den frågeställande parten ändå presenterar som något han eller hon har slutit sig till eller antar (se ex. (3)). Kontrollfrågan kan antingen 1) vara en ja/nej-fråga med frågeordföljd, 2) ha formen av ett påstående om en s.k. B-händelse, eller 3) vara en fras. En B-händelse – *B-event* – är enligt Labov & Fanshel (1977) kunskap som i första hand den andra samtalsdeltagaren besitter. Uttalanden om sådana B-händelser behandlas ofta som frågor (se Labov & Fanshel 1977 och Lindström 1999:60).

(3) Samtal 17424

1. U: =ja vet ju 'nte om han har tryckt av den i munnen,
2. [de har ja] inte själv [sett]. men ja har sett att [han]=
3. I: [näå.] [nä.] [nä.]
4. U= fick de på kroppen.
5. I:→ jå:. [men du har] tvättat av honom nu då.
6. U: [å att-]
7. U: ja har tvättat av honom nu, å så har (ja) gett han: eh
8. masser å dricka då rå.

Den interaktionella handling som en kontrollfråga utför är mycket viktig i samtalsparternas byggande av gemensam kunskap. Jag kommer här att försöka beskriva hur dessa kontrollfrågor konstrueras och används.

³ Dubbelpil (->) betecknar kontrollfråga **utan** *då*, vilket jag kommer att behandla i slutet på artikeln.

Tidigare forskning

Utgångspunkterna för de tidigaste studierna av talaktsadverbial – däribland icke-temporalt *då* – har främst varit semantiska (Eriksson 1988:75). Från dessa undersökningar skilde sig Erikssons genom att han i stället ville ”studera talaktsadverbialen i deras naturliga miljö, i den språkliga interaktionen mellan människor” (1988:75). Därmed kan man nog säga att hans undersökning var början på ett mer interaktionistiskt sätt att se på talaktsadverbial, åtminstone i nordisk språkforskning. Dock tar han upp endast några få funktioner och kontexter för varje undersökt talaktsadverbial/partikel. Bland hans resultat kan nämnas att *då* i vissa typer av frågor gör frågorna retoriska, samt att *då* i andra typer av frågor markerar talarens ironiska distans (1988:106–107).

Därefter har icke-temporalt *då* studerats främst i finlandssvenska samtal, av Lehti-Eklund (1993), Hakulinen & Saari (1998) och Lindholm (2000).

Lehti-Eklund (1993) har koncentrerat sig dels på den diakrona utvecklingen av den pragmatiska partikeln *då*, dels på några av partikelns funktioner i nutida Helsingforssvenska påståendesatser.⁴ Hon urskiljer två pragmatiska funktioner (med olika betydelseutvecklingar) hos *då*. I funktion 1 har *då* bleknat från kausal betydelse med syftning bakåt och har ibland rester av kausalitet. I denna funktion har partikeln bevarat syftningen till antingen diskursinterna eller diskursexterna omständigheter. I funktion 2 hänför sig partikeln till det yttrande där den förekommer och ändrar dess modalitet genom att t.ex. ge yttrandet en bevekande ton eller genom att uttrycka irritation. Enligt Eklund verkar det i dag som om de båda funktionerna i vissa fall har glidit ihop så att *då* som i funktion 1 anknyter bakåt samtidigt inverkar på yttrandets modalitet.

Hakulinen & Saari (1998) redogör för distributionen av partiklarna *då* och *sen* i Helsingforssvenska samtal och jämför dessa partiklar med den finska motsvarigheten *sit(ten)*. Till skillnad från i mitt material förekommer *då* i deras material *inte* i påståendesatser som blir tolkade som frågor. Där är den Helsingforssvenska markören i stället *sen*. I Hakulinens & Saaris material har *då* inte utvecklats till en markör för slutledning (1998:90, fotnot 5).

Lindholm (2000) har undersökt bruket av *nå* och *då* i frågor som ställs av läkaren i några finlandssvenska läkare–patientsamtal. Hon diskuterar *då*-frågor: 1) som står i s.k. andra position och fungerar som fortsättningsfrågor, samt 2) som inför ny information eller som introducerar en ny aspekt med anknytning till det föregående eller en ny topik i samtalet.

Ingen av ovan nämnda undersökningar tar dock upp vad jag kallar kontrollfrågor och vilka funktioner *då* kan tänkas ha i en sådan kontext. Den engelska motsvarigheten *then* behandlas dock av Schiffirin (1987:254–261).

⁴ Hon menar f.ö. att funktionen i frågor antagligen skulle kräva en egen studie, eftersom frågor möjligen utgör en så speciell typ av talhandlingar att användningen av *då* i dem avviker från t.ex. i påståendesatser (1993:39).

Hennes term *warranted request*, definierad som ”a request from Speaker B which has just been motivated by prior talk from Speaker A” (1987:254), omfattar tre olika typer av begäranden: begäran om bekräftelse, begäran om handling och begäran om information. Den första (och vanligaste) av dessa, nämligen begäran om bekräftelse (som föranleds av vad som sagts tidigare i samtalet), motsvarar ungefär det jag menar med kontrollfråga.

Vidare tar Börestam Uhlmann (1994) upp begäranden om bekräftelse som en repareringsstrategi i internordiska samtal. Hon berör emellertid inte *dås* roll i dessa begäranden.

Syfte, material och metod

Kontrollfrågor är ett vanligt verktyg i samtalen till Giftinformationscentralen (hädanefter kallad GIC), och sannolikt också i andra typer av institutionell diskurs. Men med undantag för Börestam Uhlmanns (1994) undersökning av internordiska samtal har företeelsen – såvitt jag vet – inte tidigare studerats i ett svenskt material. Syftet med min undersökning är därför att studera hur kontrollfrågor med *då* används i en viss typ av institutionell interaktion i jämförelse med andra samtalsverktyg och även i jämförelse med icke-institutionella samtal.

Det material som min undersökning bygger på är i första hand 35 samtal från lekmän till GIC⁵. Därutöver använder jag mig av 12 privata telefonsamtal som ingår i den s.k. kärnkorpusen inom projektet Samtalsspråkets grammatik.⁶ Sammanlagt har jag i de 35 institutionella samtalen funnit ca 29 kontrollfrågor⁷ som ställs av institutionsrepresentanten (hädanefter kallad informatören). Motsvarande antal som ställs av uppringaren är 9 st. I de privata telefonsamtalen är antalet kontrollfrågor ca 13.⁸

För att utröna kontrollfrågornas interaktionella funktioner och uppbyggnad har jag använt mig av ordinarie samtalsanalytiska metoder.

⁵ GIC-korpusen med bl.a. dessa samtal presenteras utförligt i Landqvist 2001.

⁶ En närmare redogörelse för de tolv privatsamtalen ges i Lindström 1999, medan kärnkorpusen presenteras utförligare på det s.k. GRIS-projektets webbplats som återfinns på följande adress: <http://www.tema.liu.se/tema-k/gris/>.

⁷ Bland dessa finns ett par exempel på yttranden som inte självklart är avsedda som kontrollfrågor och där det även är svårt att utifrån samtalspartnerns respons med säkerhet avgöra om denne har tolkat den presumtiva kontrollfrågan som en kontrollfråga. Jag återkommer till detta nedan.

⁸ Även här finns några osäkra fall.

Resultat

Utgångspunkten för vad som ska klassificeras som en kontrollfråga måste naturligtvis vara att samtalsdeltagarna själva gör en motsvarande klassificering. Det är dock inte alltid självklart utifrån den sekventiella kontexten och samtalspartnerns responser att den enda möjliga tolkningen av ett konkret yttrande är att det fungerar och av samtalsdeltagarna tolkas som en kontrollfråga. Detta beror naturligtvis på att yttranden samtidigt kan fylla flera olika funktioner. Det gäller såväl den potentiella kontrollfrågan som responsen på densamma. Ett sådant osäkert fall är följande:

(4) Samtal 17250

1. I: eh: så e de frågan då skulle faktist man behöva veta
2. va de ingår i de där, å ja har försökt titta om de
3. fanns möjligen (0.5) i nåt amerik\$an\$st register här eller,
4. nån utländsk variant me de här (men) de kunde ja inte se. .hh
5. U: nå[ä].
6. I: → [va] ha- eh ja då har du inte heller till ens
7. telefonnumret till firman (där men) om ja ändå skulle
8. försöka här. (0.4) men ja kanske kan se på dom andra
9. produkterna. (0.5) [eh]
10. U: [nä] inte till FIRMan? men en eh en som (.)
11. säljer? (1.3) har ja ett [namn].

I detta fall framförs en s.k. B-händelse med ett TKE-initialt⁹ *då*. Detta exempel avviker på olika sätt från den typiska kontrollfrågan. Dels brukar *då*-et normalt vara placerat finalt i TKE-n (se exempel (1) och (2)), även om det finns undantag. Dels är det vanligast att det sker ett turbyte strax efter TKE-n. Här fortsätter i stället talaren turen med en ny TKE som verkar utgöra en ny handling ((*men*) om ja *ändå skulle försöka här.*, r. 7–8) och som möjligen omdefinierar den föregående TKE-n till att vara ett slags resonemang som talaren för med sig själv.

Kontrollfrågor framförs i mitt material på tre olika sätt: i påståendeform (dvs. med påståendeordföljd)¹⁰, i frågeform (dvs. med frågeordföljd) samt i frasform (dvs. som ett yttrande som enbart består av en fras – en nominalfras eller prepositionsfras – och inte av en hel sats). Hur de olika typerna av kontrollfrågor med *då* fördelar sig på de olika talarkategorierna (institutionsrepresentant, uppringande lekman samt privatperson) framgår av tabell 1.

Den sekventiella kontexten för en kontrollfråga med *då* är tämligen heterogen i materialet. Som framgår nedan verkar en kontrollfråga kunna föregås av vad som helst som givit upphov till en inferens som talaren vill ha prövad. Den

⁹ TKE står för termen turkonstruktionsenhet (*turn-constructional unit*, se Sacks, Schegloff & Jefferson 1974 och även Selting 1998 samt Steensig 2001).

¹⁰ Där frågan står i påståendeform kan förekomsten av partikeln *då* disambiguera yttrandet och antyda att det ska tolkas som en fråga och inte som ett påstående.

typiska funktionen för en sådan kontrollfråga är alltså att talaren ska få sin tolkning av vad som avhandlats bekräftad eller tillbakavisad.

Tabell 1. De olika typerna av kontrollfrågor fördelade på frågeställare

Kontrollfrågeställare	Frågeordföljd	B-händelse/ påstående	Fras	Summa
Institutionsrepresentant	8	17	4	29
Uppringande lekman	1	6	2	9
Privatperson	4	9	0	13
Summa	13	32	6	51

De kontrollfrågor som ställs av informatören i GIC-materialet kan exempelvis föregås av kortare eller längre svar från uppringaren på frågor som dessförinnan ställts av informatören. De kortare svaren kan vara i form av s.k. minimala responser eller lyssnarstöd (ex. (5), r. 7), medan längre redogörelser kan gälla hur incidenten har gått till, vilken mängd som har konsumerats av någon substans, vilka symtom som den drabbade uppvisar osv. (ex. (6), r. 8–12). Men även redogörelser som inte initierats av någon fråga från informatören (t.ex. ett förtydligande) kan föregå en kontrollfråga (ex. (1), r. 4–5). Det förekommer också att en kontrollfråga föregås av en förklaring (s.k. *account*) till varför uppringaren inte kan ge efterfrågad information.

(5) Samtal 17417

1. I: jaha. (0.4) och när hä- höll han på me de ↑här då?
2. U1: >de va nån vecka sen.<
3. I: nån vecka sen?
4. U1: >eller ett par där sen i alla fall< tror ja (de va de)
5. [hän-]
6. I: → [jä]: (0.4) men har han nära besvär nu ↑också↑ då?
7. U1: nåä.
8. I: → utan nu vill han liksom i efterhand reda [ut de] hela då;
9. U2: [(ohb)]
10. U1: ja.
11. I: ja: ja ska se här nu om vi kan få fram nåt ett
12. ögonblick;

(6) Samtal 17394

1. I: =ja:, och de e ganska mycke. .hh
2. men (.) har han fått nånting annat,
3. -> han har fått lite mjölk, sa du?
4. U: ja[:.]
5. I: [.ja]. å han har inte hållt ut på sängen, de här
6. eller nånting;
7. (0.5)
8. U: .hh ne:j ja v- eh hh (2.0) i å för sej ja l:ukta ju

9. direkt på han:, i munnen [när] han kom me den.==
 10. I: [Jaa?]
 11. U= men (.) de lukta ju i munnen, å ja kan inte se att
 12. han har hållt ut [de ()].
 13. I: → [nä,] han kom me den där flaskan då?=
 14. U: =ja:.=
 15. I:-> =.ja:. (0.6) han har inte spillt på kläderna, eller så?
 16. (4.4)
 17. U: njo:, de har han säkert gjort också.
 18. (0.8)
 19. I:-> ja:, men e han blöt asså på den?=
 20. U: =ja jo:. [jo] de luktar om tröjan också.

Samtliga nio uppringarproducerade kontrollfrågor i GIC-materialet kommer i rådgivningsfasen. Sex av dem föregås av att informatören har givit en riskupplysning eller ett behandlingsråd. I ett fall utgör kontrollfrågan en sammanfattning av de råd som har givits i samtalet. I ett annat av fallen ställs frågan i vad som kallas andra position, se ex. (7). Här har uppringaren först presenterat sin tolkning i form av en kontrollfråga utan *då* (r. 5). Tolkningen tillbakavisas emellertid och uppringaren presenterar en ny tolkning, denna gång med en kontrollfråga med *då* (r. 10).

(7) Samtal 17239

1. I: eh: o- om du vill så kan du försöka eh om man får på
 2. de innan de har blivi (.) svullet så så brukar de fungera
 3. väldigt bra. men de kan (.) ta ner svullnaden lite grann.
 4. om om dšu hašr tur [()]
 5. U:-> [jaha] de su:ger alltså lite [grann].
 6. I: [näe] de
 7. suger inte [utan] de de (0.3) påverkar (.) di\$rekt\$ på nå==
 8. U: [nähä,]
 9. I= sä[tt].
 10. U: → [ja]hä: [me] me den här syran då?
 11. I: [(ja)]
 12. I: eh ja de de () provat faktist å[: ib]land så går de==
 13. U: [Jaha] [jaha.]
 14. I= väldigt bra. [så de kan ju] va värt ett försök, om du har de.
 15. U: [ja.]

Den sekventiella kontexten för de 13 kontrollfrågor som förekommer i de privata telefonsamtalen är mycket heterogen. Utrymmet tillåter tyvärr inte att jag går närmare in på den. Jag kommer i stället att kort behandla de olika responserna på kontrollfrågorna med *då*.

Responserna är antingen av minimalt eller utbyggt slag, se tabell 2. Såväl informatörens kontrollfrågor som de kontrollfrågor som ställs i de privata telefonsamtalen följs av en övervägande del utbyggda responser. Det kan dock noteras att medan det förekommer minimala responser efter en tredjedel av de informatörproducerade kontrollfrågorna respektive en fjärdedel av de kontrollfrågor som produceras i de privata telefonsamtalen, förekommer det inga

minimala responser efter de kontrollfrågor som ställts av uppringaren i GIC-samtalen.¹¹

Tabell 2. Olika typer av responser på kontrollfrågor fördelade på frågeställare

Kontrollfrågeställare	Följs av minimal respons	Följs av utbyggd respons	Summa
Institutionsrepresentant	10	19	29
Uppringande lekman	0	9	9
Privatperson	3	9	12 ¹²
Summa	13	37	50

Det är nu dags att beskriva hur kontrollfrågan och den tur där den förekommer är uppbyggd. Turen med kontrollfråga brukar vanligen inledas med en respons på samtalspartners senaste yttrande. Denna respons består i mitt material oftast av ett *jaha* eller ett *ja*. Partikeln *då* kan sedan förekomma antingen i början, i mitten eller i slutet (vilket är klart vanligast) av kontrollfrågan. De olika möjliga placeringarna illustreras av följande exempel från GIC-materialet:

- (a) va ha- eh ja **då** har du inte heller till ens telefonnumret till firman (där)
(samtal 17250, se ex. (4))
- (b) va de en sån här tie milliliters **då** som du svalde (samtal 17563)
- (c) du har inte fler flaskor nånstans **då** stående om dom har sålt du har sålt
dom (paus) har inte stående i nåt förråd nånstans (samtal 17250)
- (d) ja just de, å sög på den här veken **då** (samtal 19242, se ex. (1))

Ovan beskrivna uppbyggnad av kontrollfrågor stämmer också överens med Schifffrins (1987:259–260) redogörelse för hur motsvarande frågor med *then* på engelska är uppbyggda, dock med undantag för att Schifffrin inte tar upp *then* i

¹¹ Även om det statistiska underlaget naturligtvis är alldeles för litet för att man med någon rimlig grad av säkerhet ska kunna dra slutsatser om en delmängd av materialet, så är den totala dominansen av utbyggda responser efter uppringarens kontrollfrågor ändå intressant. I den mån resultatet inte enbart beror på slumpen kan det säkert förklaras med att det för informatören är mycket viktigt att alla riskupplysningar och behandlingsdirektiv förstås till fullo, och att det för informatören därför är mer ändamålsenligt att riskera att vara övertydlig än att riskera att bli missuppfattad.

¹² En respons avbryts och det går därför inte att avgöra om denna annars skulle varit av typen minimal eller utbyggd.

medial position, dvs. mitt i en begäran om bekräftelse. Man kan notera att *då* som förekommer medialt i kontrollfrågan (dvs. exempel (b) och (c) i ovanstående uppställning) faktiskt förekommer finalt i vad som såväl syntaktiskt som pragmatiskt är en möjlig TKE. Prosodiskt¹³ är det i (b) inte tydligt om det som föregår *då*-et presenteras som en fullständig TKE, medan detta är tydligare i (c), där det följande participet *stående* genom intonationen blir ett tydligt s.k. turtillägg (se Eriksson 2002). Det finns dock även exempel på *då* som verkligen placeras medialt i en TKE: [*ja. +men de*] e ***då*** *inge inge så här akut+* som man måste åka in på lasarett för ***då***. om han int bli blek å (samtal 17239). Här kommer det första *då*-et mitt inne i en TKE som åtminstone sträcker sig t.o.m. *akut*¹⁴. Exemplet illustrerar även en annan företeelse, nämligen att det i en och samma kontrollfråga kan förekomma flera *då*. I detta sammanhang vill jag påpeka att ett initialt *då* å ena sidan och ett medialt eller finalt *då* å andra sidan skiljer sig åt på så sätt att det initiala ofta är starkare betonat och har kvar mer av adverbets (antingen temporala eller kausala) betydelse. Det mest grammatikaliserade *då*-et, dvs. det pragmatiska, placeras alltså normalt inte initialt. Detta stämmer också väl överens med Lehti-Eklunds (1993:41) resultat rörande *då* i påståendesatser, nämligen att det är ”betydligt vanligare för det pragmatiska *då* än för det temporala och det kausala *då* att det står i mittfältet”. Hon anser vidare (ibid.) att det finns ett tydligt samband mellan å ena sidan betydelse och funktion hos *då* och å andra sidan dess placering, vilket jag instämmer i.¹⁵ Kanske är det även så att ett finalt *då* hänför sig till hela yttrandet, medan ett *då* på annan plats fokuserar det direkt föregående ordet (se Lindholm 2000:135–136).

Det är vanligt att kontrollfrågor förutom partikeln *då* även innehåller andra modifierande uttryck, vanligast ett *eller* som avslutar turen och är prosodiskt integrerat i densamma (jämför Lindström 1999:54–103 om s.k. *eller*-frågor).

Som redan har framgått kan en kontrollfråga konstrueras även utan partikeln *då*. Jag har funnit två typer av *då*-lösa kontrollfrågor som verkar fylla samma bekräftandebegärande funktion som de kontrollfrågor som konstrueras med *då*. För det första kan en kontrollfråga utan *då* vara uppbyggd på precis samma sätt som en med *då*. Ett exempel på en sådan kontrollfråga har vi i ex. (2), r. 8: *vi åttatiden?*. Emellertid saknar en sådan *då*-lös kontrollfråga den explicita koppling till kontexten som en motsvarande fråga med *då* har. Genom *då*-et markeras den aktuella begäran just som en begäran som är motiverad, antingen utifrån det tidigare sagda (se Schiffrin 1987:259) eller också utifrån andra

¹³ När det gäller prosodins betydelse för projicerandet av en tur som komplett hänvisar jag till Selting 1998 och Steensig 2001. Den senare behandlar danska material, vilket möjligen är mer relevant för svenskans del än den övriga forskning som överväldigande gäller engelska samtal.

¹⁴ Även *som*-satsen verkar prosodiskt höra till samma TKE.

¹⁵ Motsvarande hävdas för övrigt av Hakulinen (2001) angående placering och tolkning av partikeln *kyllä* i finska samtal.

omständigheter.¹⁶ Partikeln *då* har alltså en motiverande funktion som visar hur den aktuella turen ska förstås i sitt sammanhang. Det är möjligen orsaken till att *då*-lösa kontrollfrågor av den här typen ändå är ganska ovanliga i materialet. Där de förekommer är det sannolikt också uppenbart hur den aktuella turen ska förstås i relation till det föregående, och att då lägga till ett *då* skulle kanske till och med göra handlingen övertydlig och därmed svårförståelig. Kopplingar av det slag som *då* gör till den föregående kontexten kan även göras med en partikel som *alltså*, vilket utmärker den andra typen av *då*-lös kontrollfråga. Se ex. (7), r. 5: [*jaha*] *de su:ger alltså lite [grann]*. De kontextkopplingar som görs med *alltså* uppfattar jag dock som mer markerat konkluderande än de som görs med *då*.

Sammanfattning

I denna artikel har jag redogjort för vad jag kallar kontrollfrågor. Jag har konstaterat att de kan se ut på i princip tre olika sätt, nämligen ha frågeform, påståendeform eller utgöras av enbart en fras utan finit verb. De har dessutom vanligen ett icke-temporalt *då* antingen initialt, medialt eller finalt. Vidare kan de förekomma i varierande sekventiella kontexter. Vad är det då som gör att jag ändå klassificerar dem som samma företeelse/verktyg – och dessutom menar att detta är en klassificering som även samtalsdeltagarna gör? Det gemensamma med kontrollfrågor är deras funktion att explicitgöra en tolkning som talaren har gjort utifrån samtalskontexten eller den yttre kontexten och göra den tillgänglig för bekräftelse/förnekande från den andra samtalsdeltagaren. Den relevanta responsen är alltså att behandla yttrandet som en fråga som antingen är riktig eller felaktig, vilket också sker konsekvent. Responsen på frågan kan antingen vara minimal (vanligen i form av ett *ja*) eller utbyggd (med förklaringar och motiveringar). Här anas vissa skillnader mellan institutionsrepresentantens svar i GIC-samtalen och de uppringande lekmännens/andra privatpersonernas svar såtillvida att institutionsrepresentanten konsekvent ger ett utbyggt svar **även** fast handlingen är prefererad (vilket dock också uppringaren kan välja att göra). Dessa skillnader kan förklaras med samtalsparternas olika roller och samtalsmål.

Den funktion partikeln *då* har i kontrollfrågorna är att presentera frågorna som motiverade, antingen utifrån vad som sagts tidigare eller utifrån andra, mer diffusa, omständigheter. Mycket mer återstår att säga, men det får jag återkomma till i andra sammanhang.

¹⁶ Lehti-Eklund (1993:39) menar att det pragmatiska *då* i påståendesatser kan hänvisa såväl till det aktuella samtalet som till världen utanför samtalet, bl.a. till för samtalsdeltagarna gemensam/icke-gemensam kunskap av olika slag. Detta är tydligt också när det gäller *då* i kontrollfrågor, se ex. (3).

Litteratur

- Börestam Uhlmann, Ulla, 1994: Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 38.) Uppsala.
- Eriksson, Mats, 1988: *Ju, väl, då, va, alltså*. En undersökning av talaktsadverbial i stockholmskt talspråk. I: Schenström, Amelie & Eriksson, Mats, Studier i stockholmspråk 1. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholm universitet 26.) Stockholm. S. 75–120.
- Eriksson, Mats, 2002: Syntaxens sociala sida – en inledande diskussion av turtillägg i samtal. I: Språk och stil NF 11, 2001. S. 5–24.
- Hakulinen, Auli, 2001: On some uses of the discourse particle *kyl(lä)* in Finnish conversation. I: Studies in interactional linguistics, red. av Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen. Amsterdam/Philadelphia.
- Hakulinen, Auli & Saari, Mirja, 1998: Var finns männe Anja sen då? Om *se(da)n* och *då* som motsvarigheter till finskans *sit(ten)* i helsingforssvenska samtal. I: Samtalsstudier, red. av Hanna Lehti-Eklund. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:19.) Helsingfors. S. 81–96.
- Jucker, Andreas & Ziv, Yael, 1998: Discourse Markers. Amsterdam.
- Labov, William & Fanshel, David, 1977: Therapeutic discourse. Psychotherapy as conversation. New York.
- Landqvist, Håkan, 2001: Råd och ruelle. Moral och samtalsstrategier i Giftinformationscentralens telefonrådgivning. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk 55.) Uppsala.
- Lehti-Eklund, Hanna, 1993: Användningen av *då* i historiskt och nusvenskt perspektiv. I: Språk och social kontext, red. av Ann-Marie Ivars m.fl. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:15.) S. 29–48.
- Lindholm, Camilla, 2000: *nå hu ha utvecklingen vari sen då*. Bruket av partiklarna *nå* och *då* i frågor ställda av läkaren. I: Svenskan i Finland 5, red. av Kyllikki Keski-Raaskakka & Pirjo Söderholm. Joensuu. S. 126–138.
- Lindström, Anna, 1999: Language as social action. Grammar, prosody, and interaction in Swedish conversation. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 46.) Uppsala.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail, 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. I: Language 50. S. 696–735.
- Schiffrin, Deborah, 1987: Discourse markers. (Studies in interactional sociolinguistics 5.) Cambridge m.fl.
- Selting, Margret, 1998: TCUs and TRPs: the construction of units in conversational talk. (Interaction and linguistic structures 4.) Universität Konstanz. Konstanz.
- Steensig, Jakob, 2001: Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik. Aarhus.
- Wirdeñäs, Karolina & Norrby, Catrin, 2002: En diskurspartikel i vardande. Lite om *lite*. I: Språk och Stil 11, 2001. S. 211–234.